

NASJONALLITTERATURENS STYGGE ANDUNGE

Minoritetslitteraturens levevilkår

Anitta Viinikka-Kallinen

Det fins ingen nasjon med en etnisk helt homogen befolkning. Enhver moderne stat må definere hvordan den skal forholde seg til ulike etniske grupper, dvs. til minoriteter. Den vanligste framgangsmåten ser ut til å være å gjøre dette til et politisk *problem*. Når den makthavende gruppa¹ definerer de andre etniske gruppene som et problem, er grunnsteinen samtidig lagt til et vaklende hus: slik bygges en konfliktfylt nasjon der samfunnets krav til likestilling ikke blir oppfylt. En slik praksis utgjør en selvoppfyllende profeti: man leter etter problem, og problem finner man. Når landets innbyggere blir rangert etter språk, kultur og etnisk bakgrunn, sier man samtidig farvel til demokratiets basistese om likestilling uansett opphav.

Drivkraften bak strevet for å klassifisere og ensrette kulturen er nasjonalromantikkens ide om en nasjon med felles språk, kultur og sinn. En slik ide er historisk sett ganske ny. I førmoderne tid identifiserte individet seg med for eksempel stamme, slekt, etnisk gruppe, religion eller geografisk område. I samband med modernismens gjennombrudd, som i Europa inntraff på slutten av 1800-tallet, ble etter hvert de geografiske og etniske forskjellene samlet under nasjonalstatens politiske overbygning. (Hall 1999:46.) De tyske filosofenes, og særlig Hegels, nasjonalromantiske ideal om ett land og ett folk bølget over Europa. Denne

konstruksjonen inneholdt en sterk ide om at nasjonen må ha felles språk, kultur og sinn. Nasjonsbegrepet brukt slik er et utelukkende positivt fellesprosjekt som bringer trygghet, forening av ressurser og kulturell styrke. (Hall 1999:46-47.) Spørsmålet om hvilken kulturform som skulle oppstilles som statens norm, ble under nasjonalromantikkens glansperiode ikke ansett som viktig. Forholdet mellom majoritet og minoritet ble et politisk spørsmål først lenge etterpå.

Nasjonalstaten holdt også løftene sine for en stor del. I et Europa opprevet av kriger og uroligheter kunne staten bringe trygghet og dermed i alle fall perioder med stabile tilstander, og slik kunne næringslivets forutsetninger bli bedre og den materielle velferden kunne øke. I mange europeiske land ble det grunnlagt skole for alle, man oppnådde etter hvert allmenn lese- og skriveferdighet, og basert på ett talemål ble det utviklet et skriftspråk som nasjonalt kommunikasjonsmiddel. Boklig dannelse og utbredelse av den enhetlige kulturen gjorde det lettere å skape et nasjonalt økonomisk nettverk og å gjøre arbeidskraften mobil. Slik ble den nasjonale kulturen på samme tid en viktig forutsetning for industrialiseringen og en motor for moderniseringen. (Hall 1999: 46-47.)

¹ Den makthavende etniske gruppa er vanligvis den største eller rikeste gruppa, eller den har en historisk stilling som herskende klasse, eller en kombinasjon av disse.

En nasjon er altså ikke bare en politisk eller administrativ enhet, men også et innholdsskapende kulturelt representasjons-system. En nasjon er et symbolsk fellesskap, og nettopp derfor er den i stand til å skape en følelse av felles identitet og gjensidig troskap. Derfor kan man snakke om nasjonens ide, som blir representert av den nasjonale kulturen. (Schwarz 1986:106.) Den nasjonale kulturen er framfor alt en diskurs — en måte å skape innhold på, forstå sin egen funksjon og bygge en oppfatning om seg selv. Den nasjonale kulturen skaper et innhold i *nasjonen* som individet kan identifisere seg med. Innholdet blir opprettholdt av felles fortellinger, minner og forestillinger. Den nasjonale identiteten binder sammen et fiktivt samfunn. (Hall 1999: 47.)

På grunn av de før nevnte samfunns-filosofiske oppgavene søker den nasjonale kulturen, ved siden av å forene, å standardisere den kulturelle praksisen. Nesten alle moderne nasjoner rettferdiggjør sin eksistens ved hjelp av selvkonstruerte fødselsattester. Da synes det naturlig å skille mellom "egne" og "andre" enda forskjellen kan være både kunstig og historisk tvilsom. Skapingen av en nasjonal historie forutsetter nettopp en evne til å overse fakta som ikke passer inn i den valgte nasjonale forestillingen. (Enzenberger 1992: 17-18.) Alt som truer myten om en nasjon med en sammenhengende og felles historie, blir gjenstand for denne fornektelsen. Av denne grunnen er de etniske minoritetenes kulturelle

eksistens alltid truet.

Lille speil på veggen der...

Fortellingen om nasjonen innfører en rekke forestillinger, landskap, historiske hendelser, symbol og ritualer som representerer de felles erfaringene som gir nasjonen betydning (Hall 1999:48). Nasjonal identitet baserer seg ofte symbolsk på tanken om et reint, ekte folk. Denne tanken er selvsagt umulig alt i utgangspunktet, men fungerer overraskende godt til sitt formål. Der bildet av nasjonen blir skapt ved hjelp av de nevnte bildene, blir også de antatte nasjonale karaktertrekk utformet.²

Det *nasjonale* beskytter altså identiteten sin mot trusselen fra de *andre*. Språklige og kulturelle minoriteter avviker fra diskursen om det nasjonale på vesentlige punkt. Deres avvikende diskurs må etter selvforsvarsprinsippet defineres som annerledes og fremmedartet — og oftest som dårligere.³ Kulturforskjellenes dybde og natur, samfunnets grad av demokratisering, fordelingen av materielle goder og den internasjonale politiske situasjonen påvirker mekanismene som fører til avvisning og forskjellsbehandling. Metodene veksler fra taktfull nedvurdering gjennom kulturell undertrykkelse til, i verste fall, folkemord.

De fleste moderne nasjoner består av ulike kulturer som er knyttet sammen som følge av kriger og erobringer.⁴ Kulturforskjellene er

² Eksempel fra praktisk politikk: Norges tidligere statsminister Gro Harlem Brundtland skapte de bevingede ordene: «det er typisk norsk å være god». En tese som ofte ble gjentatt av en annen tidligere statsminister, Jens Stoltenberg, var at "Norge er verdens beste velferdssamfunn". Hensikten med denne type uttalelser er å forene nasjonen og øke dens selvfølelse ved hjelp av reell eller innbilt suksess.

³ Edmund Edvardsen skildrer en etnisk marginaliseringsprosess i norsk samfunnsliv og offentlighet. Den nordnorske levemåten, som ved sida av det norske også er satt sammen av samisk og kvensk kultur, er i den nasjonale diskursen framstilt som svakt utviklet, primitiv og dermed dårligere. Oppfatningen blir begrunnet spesielt med kulturens kvalitetsforskjeller. (Edvardsen 1997:51-73, 133-181.) Oppgaven for staten, og spesielt skole- og informasjonsvesenet, har da vært å heve det nordnorske mennesket lengst mulig opp mot norsk nivå. Denne tenkemåten holdt seg i den norske staten til langt ut på 1970-tallet. Spor etter den er fortsatt synlig i måten statsmakten forholder seg til minoritetenes rettigheter.

⁴ For eksempel består den norske nasjonen av nordmenn, kvener, samer og de reisende. Disse hovedgruppene deler seg igjen i flere ulike grupper. Alle europeiske nasjoner kan deles opp i mange etniske og kulturelle grupper på denne måten.

undertrykt med vold. Noe likeverdig partnerskap forekommer ikke, men det varierer hvilke rettigheter nasjonalstaten gir minoritetene. For eksempel nevnes ofte finlandssvenskene og franskanadierne som en elite blant minoritetene. I Norden kan de norske kvenene være et eksempel på minoriteter som har svært få språklige og kulturelle rettigheter.

Minoritetene lever altså under et konstant assimilasjonspress og må igjen og igjen legitimere sin kulturelle eksistens. En måte å reagere på kulturrasisme kan være en strategisk tilbaketrekning til minoritetsgruppas forsvarsstillinger: kulturell tradisjonisme og ortodoksi, politisk eller religiøs separatisme, til og med fundamentalisme.⁵ (Hall 1999:69.) Det kan være fristende å tro at identiteten enten må finne tilbake til sine røtter, eller assimileres i den dominerende kulturen og forsvinne totalt. Men det fins likevel en tredje mulighet. Mennesket kan beholde en sterk tilknytning til stedene, tradisjonene, historien og levemåten som formet det. Et slikt kultursyn søker ikke det tapte, rene opphavet og drømmer ikke å vende tilbake til fortida.⁶ Mennesket er ikke kulturelt enhetlig eller reint i den ovenfor nevnte betydningen, men et produkt av flere sammenknyttede kulturer. Det hører hjemme mange steder samtidig. Ortodoksifremmende minoritetsdiskurs og etnisk absolutisme tilfredsstiller da ikke særlig bra dets behov. (Hall 1999:71-72.) En slik pluralistisk identitet passer til det postmoderne kultursynets tanke om at mennesket ikke har en fast, varig identitet, identiteten forandrer seg i forhold til omgivelsene⁷.

Forfatterens store oppgave

Minoritetsforfatteren, liksom ofte immigrantforfatteren, hører til i to verdener samtidig, akkurat som alle medlemmene i hans gruppe. De har vært nødt til å lære å fylle minst to identiteter, snakke to kulturelle språk, oversette og forhandle mellom dem. Det er om denne endeløse prosessen minoritetsforfatteren skriver og derfor er hans tekster viktige som kulturelle budskap.

Verkenes litterære kvaliteter og den herskende smak er viktige for minoritetsforfatterens og verkets liv innenfor den litterære institusjonen. De avgjør om forfatteren får lesere utenfor sin egen gruppe og hvordan han greier seg økonomisk. Men er forfatteren viktig som minoritetsforfatter? Det kommer ofte an på hvordan han behandler dialektikken om de to verdener møte. Ved å bringe dette temaet inn i litteraturen er han med på å gjøre gruppen sin synlig og deltar i deres kamp for å overleve. Å skildre møtet mellom to verdener sett fra minoritetens synsvinkel er en utfordring, og å ta i mot denne utfordringen kan for forfatteren bety et livslangt arbeid.

Ofte er konstellasjonen enda mer komplisert. Et eksempel kan være de nordnorske kvenenes kulturelle stilling. Kvenkulturen befinner seg egentlig i en dobbel marginal ettersom også den nordnorske kulturen avviker fra den herskende norsk-hetsnormen. Erfaringen som fremmed og annerledes er gjensidig. Den som identifiserer seg med den norske hovedkulturen, møter ofte det nordnorske gjennom myter definerte av utenforstående. I disse mytene er mennesket

⁵ Det kan også være en reaksjon på trykket utenfra når noen minoritetsgruppers attributter framhever forskjell heller enn innbyrdes likhet i forhold til den dominerende kulturen. Stuart Halls eksempel på en slik selvdefinering gjennom negasjon er når de svarte i Storbritannia markerer "ikke-hvithet" midt i britiskheten. (Hall 1999: 69-70.)

⁶ Stuart Hall kaller en slik identitetsdannelse en hybrid kultur. (Hall 1999:71.)

⁷ Om utviklingen av identitetsoppfatningen jfr. f.eks. Hall 1999:21-23.

fra nord instinktstyrt, uskolert, vulgært i sin oppførsel, grovt i talen, men barnslig hjertelig og åpent. I Norge møtes i tillegg mytene om den skandinaviske og den finsk-ugriske stammens grunnleggende ulikheter.⁸

For mange minoriteter betyr det å leve i flere verdener ikke bare at man må bearbeide to kulturer, men også to sosioøkonomiske realiteter. I minoritetsområdene er det ofte lavere materiell levestandard og flere sosiale problem enn gjennomsnittlig i majoriteten.⁹ Dette stiller enda flere krav til kulturen. En viktig oppgave for kulturen blir å redde sjelene, vise at også minoritetens levemåte og historie er viktige, at dens hjemsted, språk og tradisjoner er verdifulle. Når maktpolitikken tar bort grunnlaget for levesettet, minner vår egen kultur oss om at vår verdi som mennesker og som medlemmer av en kultur ikke kan defineres utenfra.

Minoriteten stiger inn i de litterære salongene

Nasjonallitteraturene oppstod i Europa på 1800-tallet. Alt den gang fikk skrivekunsten bidra i nasjonalismens politiske oppgaver og produserte tekster som fremmet nasjonale tiltak. Man trengte nasjonallitteraturen til å binde sammen nye samfunn, nasjoner som i utgangspunktet innbyrdes kunne være temmelig løst sammenbundne. I en slik situasjon var en kulturell fiksjon som litteraturen direkte avgjørende for det nye samfunnets eksistens. (Brennan 1990:48-49.)

Vår tid er svært ulik nasjonalromantikkens glansperiode i det agrare Europa. Når en etnisk gruppe som er forent av et språk og en kultur i minoritetsposisjon, begynner å skape en egen skriftkultur i det postindustrielle kunnskapssamfunnet, møter den mange nye hinder. Vi lever i en tid preget av tvil og pluralisme. Først møter vi spørsmålet om det virkelig er nødvendig å gjøre språkets stilling offisiell, og er det i det hele tatt nødvendig å bringe minoritetskulturen inn på den offentlige arenaen?¹⁰ Skaperne av nasjonalkulturene på 1800-tallet var ideologisk sterkere, den ideelle og politiske motivasjonen for oppgaven var klarere. Blant de største problemene var omsorg for innholdets kvalitet og konkurranse om hvilken språk- og kulturform som skulle løftes opp til kanon. Noen tvil om oppgaven i det hele tatt var meningsfull var knapt til stede blant dem som utførte den. Skapingen av nasjonalkulturen var en del av det store nasjonalstatprosjektet. Man skapte en nasjonal identitet beskyttet av statens autoritet.¹¹ Når minoritetene gjenoppliver og utvikler sin egen kultur, vil de alltid samtidig til en viss grad være i opposisjon til statsmakten. Ingen nasjonalstat tilbyr minoritetene rettigheter, de må alltid kjempe for dem politisk. De politiske og etiske motivene bak kravene må presenteres om og om igjen. I den postindustrielle og postmoderne verden må kulturarbeideren leve med sin tvil og motivere seg for sitt arbeid om og om igjen. I tillegg er konkurransen hard om forutsetningene for den materielle virksomheten.

Når en minoritetskultur skal utvikles i våre dager, eksisterer det alt en sterk insti-

⁸ Kvenkulturens mest umiddelbare *ammerledeshet* blir på de fleste kulturelle områder ikke sammenliknet med den norske hovedkulturen, men heller med den marginaliserte nordnorskheten. Av denne grunn bør likhetene og forskjellene kategoriseres varsomt. For eksempel blir læstadianismen ofte framhevet som en bærende faktor i kvenenes kultur. Problemet med en slik vektlegging er at når man utelukkende ser på læstadianismen, så skiller ikke kvenkulturen seg ut fra kulturen ellers i Nord-Norge eller på Nordkalotten. Læstadianismen er en sterk kulturfaktor på hele Nordkalotten.

⁹ Som f.eks. Birger Winsa har pekt på i flere sammenhenger. Jfr. f.eks. Winsas artikkelsamling om minoritetene på adressen <http://www.digitaldemokrati.no/>

¹⁰ Jfr. f.eks. diskusjonen høsten 2004 om det kvenske språkets stilling i Norge "Høring - Kvensk språk eller dialekt?" på nettadresse www.dep.no/kkd/norsk/bn.html.

¹¹ Her bruker jeg stat som synonym for samfunn. Da passer for eksempel Norge og Finland som eksempel for den utviklingen som er skissert her, selv om ikke hadde noen nasjonal suverenitet på 1800-tallet.

tusjonalisert nasjonalkultur. Minoritetskulturarbeideren må ta hensyn til dette på mange måter. For det første er den en sterk normgiver. Medlemmene av minoritetsgruppen sammenlikner sitt eget med nasjonalkulturen. Det kan være frustrerende, for de estetiske idealene kan være innbyrdes temmelig ulike og majoritetens forbilde framstår lett som normen. I tillegg er minoritetens ressurser mye mindre.

Også de utenforstående sammenlikner minoritetskulturens produkt med den nasjonale kanon, ofte uten å kjenne minoritetskulturens uttrykkstradisjon. Likevel har representantene for hovedkulturens institusjoner ofte definisjonsmonopol i forhold til minoritetskulturen. Med dette utgangspunktet bestemmes de ytre rammene for kulturvirksomheten, særlig når det gjelder penger. Kultur er en del av økonomien og i konkurransen om kulturens innhold og form er det alltid også penger med.¹²

Something old, something new

I kampen for legalisering av kulturen må nasjonalkulturens kjennemerker brukes som våpen. Det viktigste våpenet er det normerte eller standardiserte språket. Spørsmålet om politisk synliggjøring er likevel ikke den eneste, ei heller den viktigste grunnen til at en minoritet trenger bruksregler i sitt skriftspråk. En viss standardisering av språket er viktig også for utviklingen av litteraturen. Språket blir synligere og slagkraftigere. Når et minoritetsspråk blir skriftspråk, får det samtidig kulturinstitusjonens autoritet. Så lenge språket ikke er skriftspråk, blir tekstene på dette språket oppfattet som amatørskriverier.

Ved sida av standardisering av språket

kan man tale om standardisering av litteraturen. Med dette mener jeg skaping av en slags basiskanon på egne premisser. Det ser ut til å være behov for en slik minoritetens egen nasjonalliteratur selv om det i det postmoderne kulturbegrepets velmaktsdager ikke er full enighet om dette. Man kan se på en slik mulighet med utgangspunkt i *den utvalgte tradisjonen*. Den utvalgte tradisjonen er egentlig den herskende kulturens praksis for å bearbeide og ta opp i seg nye elementer (Williams 1977/1988:133). I følge Eric Hobsbawm er de utvalgte tradisjonene nødvendige i en situasjon der raske samfunnsendringer svekker eller bryter ned gamle strukturer, og dermed tradisjonene. De utvalgte tradisjonene møter utfordringene fra den nye situasjonen ved å skape en egen fortid og samtidig framheve visse trekk fra fortida. Denne prosessens formål er å la i alle fall noen deler av fortida oppfattes som uforanderlige i en raskt skiftende og forvirrende historisk situasjon. (Hobsbawm 1983:2.) I følge Jyrki Nummi oppfyller nasjonallitteraturens sentrale skildringskategorier de før nevnte kjennemerkene i den utvalgte tradisjonen (Nummi 1997:36). Liknende tendenser kommer til syne når en minoritet tar fram sin egen historie og tenkemåte og prøver å befeste sin egen representasjonsnorm. Dette kan med visse begrensninger kalles en standardisering av litteraturen eller skaping av en egen nasjonalliteratur som utgangspunkt for fornyelser.

Å bruke den utvalgte tradisjonen som modell for tolking og utvikling av minoritetslitteraturen forutsetter samtidig at man finner fram til og synliggjør minoritetens eget kulturelle uttrykk. Enhetskulturens store oppgave var i sin tid å styrke nasjonens innbyrdes temmelig abstrakte bånd (Anderson 1983:6-8.). For minoritetslitteraturen kan

¹² Som eksempel på forutsetningene for minoritetslitteraturens oppstart og produksjon jfr. Helena Bogetvedts hovedoppgave «Kveenikirjallisuus pohjoisnorjalaisessa kirjallisuusinstituutiossa» (Universitetet i Tromsø 1998). Bogetvedt analyserer kvenlitteraturens stilling, produksjon, distribusjon og mottakelse på den norske litterære arenaen ut fra en litteratursosiologisk synsvinkel. Forskingen viser at minoritetens status og graden av synlighet korrelerer sterkt med mulighetene til å kunne produsere egen skjønnlitteratur og å få den inn i den litterære institusjonens faste rammer.

oppgaven være mer beskjeden. Den trenger ikke å binde sammen mennesker som av tilfeldige årsaker er havnet innenfor grensene til samme nasjonalstat. Minoritetens kulturelle samhörighet er betraktelig mer konkret og fast. Samtidig kan den være den eneste faktoren som binder dem sammen. Noen egne statlige strukturer eller regjering har minoritetene ikke. De er medlemmer av sin gruppe av fødsel og kultur, ikke av statlige ordninger. Mange minoriteter er også spredde over områder i to eller flere stater. Når minoritetspråket blir standardisert, blir det også samtidig et symbolsk kommunikasjonsmiddel for samfunnet, dvs. det er et steg mot en slags nasjonsdannelse. Språket er alltid også innholdsskapende representasjonssystem.¹³ Dette forstår ethvert medlem av et språksamfunn, og det er trolig en av grunnene til at folk forholder seg så lidenskapelig til språkstandardisering. Med normering oppstår sterkere enn før spørsmålet om hvems verdier språket formidler.

”Bøyer seg helt til jorda, men knekker ikke”

Jeg skal belyse fremstillingen min med noen eksempler fra skjønnlitteraturen på den før nevnte tematikken rundt det å leve i to verdener.

Minoritetslitteraturen skildrer temmelig ofte oppbrudd og hjemkomst; med planlegging, virkeliggjøring og ofte også anger. Oppbrudd fra hjemtraktene, oppbrudd fra de nærmeste, oppbrudd for å søke et bedre liv, oppbrudd til ensomhet. Å komme tilbake igjen, forsøke å gjenopprette brutte forbindelser, finne tilbake til røttene sine. Å ferdes mellom to verdener og tematikken rundt det å leve i flere verdener ser ut til å gå igjen i minoritetslitteraturen i ulike

deler av Europa. Motivene og synsvinklene skifter, men felles er ofte en bevegelse mellom flere virkeligheter og individets søking etter et åndelig hjem der det kan bli et helstøpt menneske.

I skjønnlitteraturen er søking etter et åndelig hjem ofte knyttet til konkrete steder, og i minoritetslitteraturen får søkingens dialektikk ofte geografiske bilder. Det tidligere livet er på den gamle hjemtrakten, på slektas og familiens bosteder og vanligvis langt borte fra maktsentra.¹⁴ Rammene om det nye livet er ofte på et urbant tettsted; moderne og anonymt. Reisa mellom disse to verdenene er lang både geografisk og slik den oppleves. Når den fiktive personen for eksempel tar turen fra byen til hjemtraktene sine, reiser han samtidig mellom to sinnstilstander. Reisemotivet er brukt i litteraturen siden antikken for å skildre åndelig forandring. Hovedpersonens fysiske reise mellom to landskap og levemåter gjør den åndelige utviklingen levende og konkret for leseren. Oppbrudds- og hjemkomst-motivene behandler på en vellykket måte de store krav som stilles til et liv med flere identiteter.

Det fins utallige eksempler på en slik motivbruk. I det følgende skal vi gjennomgå dette i lys av tekster av Mikael Niemi, Antti Jalava og Alf Nilsen-Børsskog.

I Mikael Niemis roman *Populärmusik från Vittula* (2000) er det en kort prolog og epilog, som begge omhandler hovedpersonen i voksen alder. Ellers skildrer romanen barndommen hans. Jeg-fortelleren Matti har flyttet bort fra sin hjembygd Pajala. I epilogen skildres hvordan Matti ofte av hjemlengsel drar til Pajala, og står i skumringa på brua over Torneelva og betrakter det kjente landskapet. Rastløsheten glir av ham og han ser for seg menneskene fra hjembygda, ”mennesker som

¹³ Språket vil altså ikke bare overføre begrep, men også lage dem og velge dem ut, og er slik til dels med på å standardisere kulturen.

¹⁴ Rammene om det nye livet er ofte også i et annet land. For eksempel skildrer svenskgrekeren Theodor Kallifatides og svenskfinnen Antti Jalava en stadig psykisk og fysisk reising mellom fødelandet og det nye hjemlandet. (For eksempel Kallifatides i romanen *En lång dag i Athen* (Bonniers, Stockholm 1989) og Jalava i romanen *Känslan* (Norstedts Förlag AB, Stockholm 1996).)

delte min verden" (Niemi 2001b, s. 217). Scenen får spesiell vekt av at den er i en adskilt epilog som avslutter hele fortellinga.

Av og til når lengselen blir for sterk, reiser jeg opp til Pajala. Jeg kommer fram i kveldingen og vandrer ut på den nye, sirkuslignende pykonbrua som spenner over Torneelva. Rett over dyprenna stanser jeg og ser utover bebyggelsen med trekirkens spisse tårn. Flytter jeg blikket, ser jeg skoghorisonten og Jupukka-berget med TV-mastens blinkende synål. Under meg strømmer elva i sin hvileløse, brede drift mot havet. Det dempede bruset skyller byens larm ut av ørene. Rastløsheten glir av meg i den tetnende skumringen.

Jeg lar øynene vandre over bygda. Minnene vender tilbake, mennesker som har flyttet ut akkurat som jeg, navn som glimter til. - - - Jeg støtter hendene mot det kalde brurekkverket og lurar på hvor det ble av dere alle sammen. Mennesker jeg en gang kjente, mennesker som delte min verden. (Niemi 2001b:217)

I Antti Jalavas roman *Asfaltblomman* (1981) prøver hovedpersonen Erkki, en ung svenskfinsk mann, å bygge sin identitet ved blant annet å reise til Finland for å prøve å knytte bånd til steder og mennesker som har tilknytning til hans slekt. Erkki søker åndelig kontakt ved hjelp av fysisk kontakt. I romanen blir særlig språket og fortellingene framhevet som viktige faktorer for identiteten. Erkki leter etter betydningen av ordet "vi". Han er blitt smertelig klar over de skarpe grensene som fins om kategoriene identitet og forskjell, i hans tilfelle svenskhet og finskhet. Erkki vandrer geografisk og åndelig att og fram mellom sine

to verdener; med båt fra Stockholm til Åbo og tilbake, på sykkel og i bil over Torneelva, han reiser rundt på landsbygda i Øst-Finland for å finne mennesker som kan ta ham med i flokken slik at han kan tilhøre kategorien "vi".

- - - på morgonen skrev jeg i min dagbok att jag beslutat mig för att stanna [i Finland]. Men jag stannade inte, inte den gången och inte någon annan gång heller. Jag hade gjort många försök att bli en del av ME. Hittills hade jag alltid misslyckats. Kanske var jag försent ute, blivit för mycket svensk för att klara vägen tillbaka, blivit dömd till att leva i främlingskap resten av livet, till att ständigt röra mig bland välbekanta men samtidigt främmande symboler, blivit den som oupphörligt packar sina väskor, som väntar på tåget som aldrig kommer, som iakttar mer än deltar, som avundas de som kan säga VI eller ME. (Jalava 1980: 27)

Antti Jalava og Mikael Niemi skriver på svensk. I den norske kvenen Alf Nilsen-Børsskogs roman *Elämän jatko 1. Kuosuvaaran takana* (2004) er språkvalget oppsiktsvekkende. Børsskog skriver på kvensk, et språk som verken har noen offisiell status eller tradisjon som skriftspråk, ei heller noen fastlagt grammatikk. En nøkkel til tolking gir han oss alt i begynnelsen av romanen: boka er tilegnet "menneskene som har gitt meg språket" ("ihmisille, jokka on antanheet minule kielen - -": Nilsen-Børsskog 2004:5).

Oppbruddets og hjemkomstens tematikk bestemmer hele romanens struktur. Fortellingen foregår i Nord-Norge på slutten av den andre verdenskrigen. Tyskerne har okkupert Norge. Innbyggerne i bygda Børselv frykter at de

norske myndighetene skal tvangsevakuere dem sørover eller at tyskerne skal ta livet av dem. For å unngå en slik skjebne flykter de til fjells, over fjellet Kuosuvaara.

Børsskog tilpasser fortellingen sin en europeisk, klassisk litterær form. Oppbruddet som fører til at en gruppe mennesker blir henvist til å klare seg selv, er et kjent motiv i den litterære tradisjonen. Romanens utgangsscenario er som for eksempel i Giovanni Boccaccios middelalderroman *Decamerone* (1353): som følge av en ytre trussel flykter en gruppe mennesker fra sitt normale liv. I *Decamerone* bryter det ut pest, i *Elämän jatko* er det krigen som herjer. Samfunnet er brutt sammen og børselvingene flykter fra sine hjem, ingen hjelp er i vente. I flukten evakuerer bygdefolket egentlig samtidig en hel kultur i sikkerhet fra den truende ødeleggelsen. I romanen blir det framhevet at børselvingene vil gjøre dette selv og på sine egne vilkår. Valgfrihetens motiv er vesentlig i romanen både i skildringen av oppbruddssituasjonen og gjennom hele fortellingen.

*- - Slik hadde livet fortsatt i fattigdom i århundrer helt siden deres forfedre hadde kommet hit til ishavets karrige og værbitte strender; der sommeren hadde vært altfor kort og vinteren altfor lang. En fordel hadde det likevel vært, her hadde mennesket fått leve som sin egen herre og ikke som andres slave. Da grensene ble trekt mellom landa, ble tilværelsen for folk forandret enda en gang. Igjen var det kommet herrer og befalingsmenn til disse menneskene som framfor alt hadde villet, og ennå ville, leve i ro som sine egne herrer og befalingsmenn.
(Nilsen-Børsskog 2004:11)*

Under flukten blir det kulturelle fellesskap tettere. Romanens symbolikk er sterk: hele Europa er i kaos, nasjonalstatens trygghet er borte, økonomi og næringsliv er brutt sammen. Det eneste som er igjen er deres egen kultur, dens trygghet og vern. Den materielle delen av kulturen er i hendene på okkupantene. Mens verdenskrigen raser, bekjemper flyktningene bak Kuosuvaara håpløsheten og fortvilelsen ved å hente hjelp i grunnlaget for sitt eget verdensbilde. Iisakki minner stadig medlemmene i gruppa om at de må fortsette å være mennesker, leve etter sine egne moralregler, holde oppe sin egen moral midt i kaoset. I tankene og replikkene gjentas stadig "vi", bekreftelsen på fellesskapet. "Vi" er bygdefolket, menneskene som deler et felles språk og en felles kultur.

Anni støtter seg på de vante systemene og på minnene. Hun flytter kvenbygdas materielle og åndelige levesett mest mulig uforandret til flyktingetilværelsen. Oppbruddet er i romanen påtvunget av en trussel utenfra, men de indre kraftressursene greier den ikke å knuse. *Kuosuvaaran takana* er en skildring av en helstøpt kulturidentitet. I romanen er det ikke nødvendig å tilpasse egen kultur til majoritetskulturen, den bevarer sin selvsagte stilling. Romanens kulturelle budskap er klart for alle helt fra begynnelsen av også fordi boka er skrevet på kvensk. Den er den første romanen¹⁵ på et språk som kjemper for sin eksistens i en negativ politisk atmosfære. Fortellingens selvsikre, bevisste levesett og språk formidler til leseren en hel folkegruppe på dens eget språk som et budskap fra den førmoderne kulturelle enhet. En slik fortelling presentert på kvensk språk er et sterkt manifest for kulturens egenverdi. Romanen skaper også grunnlaget for den før nevnte utvalgte tradisjonen. Alle de viktigste elementene er med: et stort historisk emne, epos-formen, et sterkt og autoritært fortellergrep, mangfoldig

¹⁵ Så vidt vites det første fullstendige kvenskspråklige verk overhodet. På kvensk er det hittil utkommet vare enkeltstående dikt, memoarstubber og korte skildringer i samleverk og tidsskrifter.

personutvalg og en framstilling av kvenenes fortid og levesett som riktig og naturlig. Fortellingen osrer av kulturell selvsikkerhet. Truselen kommer utenfra, men kjernen er hard og sunn. Konfliktene og tvilen er forbigående, den felles grunnvollen holder og troen på egne forutsetninger er urokkelig.

-- "Hvorfor skulle vi ikke greie oss tomhendte?" ville Anni vite. De var en sterk menneskese disse menneskene også.
 -- "Vi ville ikke komme til kort om så hele verden var mot oss", sa Anni. "Tyskerne vil aldri få oss på knærne. Til det trengs en større makt." Menneskene bak Kuosuvaara var som einer: Den bøyer seg helt til jorda, men knekker ikke. -- (Nilsen-Børsskog 2004:380)

Til norsk ved Klaus Skoge

Kilder:

Anderson, Benedict 1983: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of nationalism*. Verso: London and New York.

Brennan, Timothy 1990: *The National Longing for Form. Fra Nation and Narration*. Red. Homi K. Bhabha. Routledge: London and New York.

Bogetvedt, Helena 1998:

Kveenikirjallisuus pohjoisnorjalaisessa kirjallisuusinstituutiossa. Hovedfagsoppgave i finsk litteratur. Universitetet i Tromsø.

Edwardsen, Edmund 1997: *Nordlenningen*. Oslo.

Enzenberger, Hans Magnus 1992: *Die Grosse Wanderung. Dreiunddreissig Markierungen*. Suhrkamp Verlag. Frankfurt am Main.

Hall, Stuart 1999: *Identiteetti*. Oversatt til finsk og redigert av Mikko Lehtonen og Juha Herkman. Tampere.

Hobsbawm, Eric 1983: *Introduction: Inventing Traditions. Fra The Invention of Traditions*. Red. Eric Hobsbawm og Terence Ranger. Cambridge University Press.

Jalava, Antti 1980: *Asfaltblomman*. Stockholm

Niemi, Mikael 2000: *Populärmusik från Vittula*. Stockholm.

Niemi, Mikael 2001b: *Populærmusikk fra Vittula*. Oversatt til norsk av Erik Krogstad. Oslo.

Nilsen-Børsskog, Alf 2004: *Elämän jatko I. Kuosuvaaran takana*. Indre Billefjord.

Nummi, Jyrki 1997: *Se ainoa tarpeellinen. Lyhyt johdatus kansalliskirjallisuuteen. Fra Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 1997*, del II. Red. Päivi Molarius og Juhani Sipilä. Helsinki.

Schwarz, B. 1986: *Conservatism, nationalism and imperialism. Fra Politics and Ideology*. Red. J. Donald og S. Hall. Open University Press.

Williams, Raymond 1977/1988: